

ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-МЕТАЛУРГ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ – ІВАН ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ

Серед піонерів українського матеріалознавства, які піднесли своїми науковими здобутками до світового рівня, безумовно найбільша величина – професор Іван Фещенко-Чопівський. Варто зазначити, що він чи не перший український матеріалознавець, котрий писав свої праці рідною мовою.

Важливим документом у дослідженні життя та наукової діяльності уродженця Житомирщини, колишнього міністра уряду УНР, вченого-металурга є його спогади. Як зазначив Валерій Шевчук, “Хроніка мого життя” – це “документ, пропущений через “я” людини неординарної, чесної, щиро відданої національній ідеї”, і особливість його в тому, що автор, хоч і належав до партії соціал-федералістів, але виміряв події, що бачив і в яких брав участь, не вузькопартійними інтересами, а загальнонаціональними. Більше того, він був переконаний і, на нашу думку, має сьогодні нове підтвердження, що фатальна схильність українців до кучкування по партійках та партіях і стало однією з причин поразки української революції й лише в кінці її політичні дії дійшли до думки про національну солідарність, як важливу і першу передумову перемоги.

Коли гортаєш сторінки його спогадів відразу постає весь його життєвий шлях, роздуми про світ, Україну, людину-українця в світі, та й про те нещадне, жорстоке, трагічне ХХ століття з його високим технічним рівнем і малою мірою моральної відповідальності.

Його родовід бере початок від Гната Чопа, який у ХVІ столітті за військові заслуги отримав від польських королів угіддя, площею 15 тисяч гектарів. Село, що виникло в цій місцевості, від імені його власника отримало назву – Чоповичі (нині селище Малинського району на Житомирщині). Нащадки цього роду отримали підтвердження шляхетського стану і стали відтоді називатися Чопівськими. Цікавим є те, що Іван Адриянович у своїх спогадах веде розповідь про події, що стосуються його пра-пра-прадідів, події 300–400-річної давності.

Народився Іван Фещенко-Чопівський 20 січня 1889 року в старовинному місті Чуднові на Житомирщині в сім’ї поштового службовця. Іван рано втратив батька. Тому навчаючись в Житомирській гімназії у 16 років він став займатися з різними “маленькими синочками”, які відставали у навчанні. Цим заробітком Іван оплачував своє навчання.

У 1903 році після закінчення гімназії І.Фещенко-Чопівський вступає на хімічний факультет Київського політехнічного інституту, щоб вивчитися на технолога-цукроварника. В своїх спогадах Іван Адриянович згадує “...Що мене притягувало до Політехніки?... Як гімназист-класик я мав властиво слабе поняття, про техніку та її галузі...не було й мови про якийсь “зов крові” у мене нащадка відвічних хліборобів. Вплинули на мене правдоподібно ще й громадські настрої, загальний інтерес до упромисловлення країни, крик моди...”.

Однак студентська експерсія до сталеварень Придніпров’я, велич металургійного процесу різко змінили долю юнака. Фещенко-Чопівський залишає хімію і пов’язує свої наукові інтереси назавжди з металургією. В інституті здібного студента помітив відомий металург-винахідник, професор В.Іжевський, у якого Іван Адриянович після закінчення інституту стане працювати асистентом на кафедрі. В Києві одружується із Зінаїдою Олександрівною Лукіною, мав двох дітей – Ірину та Юрія.

Ще в студентські роки зближається з видатними українськими діячами того часу. Слухає лекції Михайла Грушевського, виступи корифеїв української сцени М.Заньковецької, М.Садовського, М.Кропивницького, концерти за участю Миколи Лисенка. Саме ця атмосфера сприяла формуванню національної свідомості, вплинула на зацікавленість та активну участь у громадському русі.

Відряження до Бельгії, Німеччини та Англії допомогли сформуватися як науковцю. На Всеросійському з’їзді металургів у Петербурзі в 1911 році молодий вчений робить доповідь, яка привернула увагу фахівців та урядових кіл. Його досліди з цементациі заліза принесуть Фещенко-Чопівському міжнародне визнання. Певний час викладає неорганічну хімію та веде факультатив з металознавства у Київському політехнічному інституті. Публікує ряд праць, зокрема, перша україномовна “Економічна географія для середніх шкіл”, двотомник “Природні багатства України”, “Цукрова промисловість України”.

З початком подій 1917 року Фещенко-Чопівський активно включається у революційну діяльність, став членом українського уряду Центральної Ради та Директорії, обіймаючи посади міністра промисловості й торгівлі; 1919 р. – міністра народного господарства. У 1921 році очолював створену Петлюрою Раду Республіки – український парламент в екзилі, який діяв до 1922 року.

В 20-х роках він відходить від політичної діяльності та повністю присвячує своє життя науковій творчості. У 1922 році його запрошують до Краківської гірничої академії, де він створює і очолює металургійну кафедру.

Успішно захищає докторську дисертацію, обирається членом-кориспондентом Польської Академії наук та членом ряду зарубіжних наукових металургійних товариств Англії, США, Німеччини і стає постійним радником польських зброєвих заводів. Це був найбільш яскравий період його наукової творчості, що приніс йому славу найвизначнішого металознавця Польщі у 30–40-х роках.

Фундаментальною працею в ці роки стала його знаменита тритомна монографія “Металознавство”. Президент Польщі І.Мосніцький нагородив вченого Золотим Хрестом заслуги.

Вчений І.Фещенко-Чопівський зробив значний внесок у теорію хімічно-термічної обробки. Він проводив металографічні дослідження процесів науглення заліза; заклав основи так званої кермованої металургії – зміцнення криці з прокатного нагріву.

Він автор близько 140 наукових праць, опублікованих німецькою, польською, українською, російською, французькою та англійською мовами.

Не пориває він зв'язків з українськими науковими центрами. З 1926 року він дійсний член НТШ, регулярно друкує наукові праці в “Збірнику математично-природничої-лікарської секції НТШ”. Тут він вперше формулює нові прогресивні методи гартування криці, став співредактором журналу “Технічні вісті”, активно розробляє українську технічну, зокрема, металургійну термінологію. Постійно доїжджає з Кракова до Львова, де викладає металознавство в нелегальній українській Політехніці. І це зрозуміло, адже за тодішніми польськими порядками все українське переслідувалося. Засновує стипендіальний фонд ім. С.Петлюри для талановитих українських студентів, у якій вкладає власні заробітки.

У час німецької окупації продовжував працювати за фахом, але був дискримінований як слов'янин. Його ім'я навіть викреслили із списків членів Союзу німецьких металургів заліза і сталі, куди його як знаного фахівця прийняли ще в 1911 році. “Мое ім'я зникло, а добутий та напрацьований матеріал присвоїли собі інші”, – з гіркотою згадував Іван Андріанович у своїй “Хроніці”. Двічі зазнає арешту з боку гестапо. При визволенні Польщі та підході до Катовіч Червоної Армії учений відмовився від виїзду на Захід, до того ж емісари нового польського уряду просили залишитися, обіцяючи посаду в Краківській Академії. Залишилася в Катовіцах і донька Ірина, щоб доглядати батьків похилого віку. У березні 1945 року Іван Андріанович був заарештований НКВД та засуджений Військовим трибуналом у Києві до 15 років позбавлення волі. Його засилають до концтабору Версиля Карельської АРСР. Там, у таборі, працював за своїм фахом: офіційно – лаборантом, неофіційно – головним консультантом по налагодженню роботи металургійного заводу. Тяжко хворий і виснажений морально підтримував і навчав молодих українських в'язнів. Помер Іван Фещенко-Чопівський в Абезі 2.09.1952 р. Могила № 49.

В Україні про великого вченого вперше заговорили у Львові під час наукової сесії наукового товариства імені Шевченка, що проходила 29–30 березня 1991 року, де професор Олег Романів виступив з доповіддю на тему: “Науковий і громадський подвиг Івана Фещенко-Чопівського”. Польські вчені високо цінують вклад Фещенко-Чопівського у польську науку, вважають його патріархом польського металознавства.

У вересні 1992 року Житомир відвідали нащадки нашого видатного земляка. У зв'язку з цією подією вулицю Паризької комуни було перейменовано на вулицю Івана Фещенко-Чопівського і відкрито дошку на будинку, де свого часу він мешкав. У видавництві “Житомирський вісник” у 1992 році вперше було видано його спогади “Хроніка мого життя”, що передала донька вченого Ірина Богуш із Польщі. Його науковий і громадянський подвиг – зразок для наслідування нашому молодому поколінню, служінню науці та Україні.